

7. Маслиева О.В. Ограниченный и развернутый коды языка, их возможности и роль в развитии мышления человека // Философский век. Альманах. Вып. 22. Науки о человеке в современном мире. Часть 2 / Отв. редакторы Т.В. Артемьева, М.И. Микешин. – СПб.: Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2002. – С. 300-304.
8. Павленко О.О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2005, – 31 с.
9. Соколова М.А., Гинтовт К.П., Тихонова И.С., Тихонова Р.М. Теоретическая фонетика английского языка. – М.: Владос, 1996. – 286 с.
10. Emery H.. Plane English, Plain English // English Teaching Professional. – 2008. – №56. – С. 46-47.
11. ICAO Manual on the Implementation of ICAO Language proficiency Requirements (Doc 9835 AN/42), 2004.
12. ICAO Procedures for Air Navigation Services: Air Traffic Management (Doc 4444 ATM/504), 2001.
13. McMillan D. "Say again?" Miscommunications in Air Traffic Control. – Queensland: Queensland University of Technology, 1998. – 60 с.
14. Tiewtrakul T. Analysis of Approach Controller–Pilot Communications. – Cranfield: Cranfield University, 2007. – 95 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Кириченко – викладач кафедри іноземних мов Державної льотної академії.

Наукові інтереси: англійське авіаційне мовлення у фонологічному та фонетичному аспектах.

ФУНКЦІОНУВАННЯ НІМЕЦЬКИХ ПРИГОЛОСНИХ ФОНЕМ ТА ЇХНЬОЇ ДИФЕРЕНЦІЙНОЇ ОЗНАКИ "УЧАСТЬ ГОЛОСОВИХ ЗВ'ЯЗОК" У СПОНТАННОМУ МОВЛЕННІ

Олександр РУДКІВСЬКИЙ (Київ, Україна)

Стаття присвячена проблемі варіативності ступеню прояву диференційної ознаки "участь голосових зв'язок" німецьких приголосних у синхронічному аспекті. Автор описує, чи залишаються зазначена диференційна ознака у різних класах приголосних стабільною та які модифікаційні процеси приголосних спостерігаються у спонтанному мовленні сучасної німецької мови.

The article is concerned with the problem of degree variation of the German consonants distinctive feature "participation of vocal cords" in a synchronical aspect. The author describes whether the mentioned distinctive features remains being stable in different consonant classes and which modification processes of consonants are observed in spontaneous speech in the modern German language.

Прояв ступеню стабільності диференційних ознак німецьких приголосних становить особливу **проблему**, котру мають вирішити фонологи на сьогоднішньому етапі розвитку лінгвістики [6; 5; 7]. Система мови містить прості та складні одиниці, що розрізняють, об'єднують, і розділяють або виділяють різні значущі одиниці. "Кожна розрізнявальна ознака становить вибір між двома членами протиставлення, в основі якого лежить специфічна диференціююча властивість, відмінна від властивостей, котрі лежать в основі інших протиставлень". Критерієм оцінювання мовних змін слугує встановлення ступеня прояву розрізнявальних ознак приголосних фонем. Варіативність тієї чи іншої диференційної ознаки показує, в яких місцях система має свої слабкі місця, де активізується механізм модифікацій, в результаті чого відповідна фонема може втратити свій фонемний статус або бути представленою варіантами інших фонем.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю перевірки ступеню стабільності прояву розрізнявальних ознак приголосних фонем й можливості зникнення старих зв'язків у системі мови та виникнення нових, що неодноразово наголошувалося у працях вітчизняних фонологів [1: 7]. Диференційні ознаки німецьких приголосних фонем характеризуються різним ступенем їхнього прояву у спонтанному мовленні. Щоб встановити, котрій з розрізнявальних ознак притаманна найбільша варіативність, потрібно проаналізувати характер вираження кожної з них окремо у виділених підгрупах системи приголосних фонем.

Проведене експериментальне дослідження мало за **мету** встановлення ступеню стабільності й варіювання прояву диференційної ознаки "участь голосових зв'язок" німецьких приголосних фонем у спонтанному мовленні.

Диференційна ознака "участь голосових зв'язок/ напруженість" найбільш повно (93%) проявляється в алофонах африкат / p^h ʃ/, / t^h ʃ/, / t^h ʃ/, носових /m/, /ŋ/, /n/ та бокової фонемою /l/ (89%) (див. Рис. 1.). Алофони щілинних фонем /f/, /v/, /s/, /h/, /z/, / z^h /, /x/, /j/, /ç/, /r/ зазнають певного послаблення (87%). Найбільшою нестабільністю характеризуються варіанти зімкнених фонем – стабільність прояву даної диференційної ознаки характерна лише для 53% від всієї кількості їхніх алофонів.

Носові фонем /m/, /ŋ/, /n/ та *бокова* /l/. 89% від сумарної кількості алофонів носових фонем /m/, /ŋ/, /n/ та бокової /l/ притаманна стабільність прояву ДО “участь голосових зв’язок/ напруженість”. Найбільшим ступенем варіювання відзначаються алофони бокової фонем /l/, оскільки у 24% розглянутих випадків її реалізації відбуваються явища веляризації або елізії алофонів фонем, що дозволяє відносити її до фонем із високим ступенем варіювання прояву зазначеної вище диференційної ознаки.

Щілинні фонем /f/, /v/, /s/, /z/, /x/, /h/, /j/, /ç/, /r/, /z/. Диференційна ознака “участь голосових зв’язок/ напруженість” характеризується середнім ступенем прояву у щілинних фонем /f/, /v/, /s/, /z/, /x/, /h/, /j/, /ç/, /r/, /z/ – “глухість” проявляється у 95% від загальної кількості алофонів досліджених приголосних. Варіанти напружених /f/, /v/, /s/ не зазнають послаблення, тоді як алофонам фонем /z/, /x/, /h/, /j/, /ç/ притаманний певний ступінь варіювання. Відносно нестабільно, лише у 62% від сумарної кількості реалізацій, виражена ця розрізнявальна ознака у щілинній /r/. Група щілинних відзначається нестабільним проявом даної розрізнявальної ознаки у згаданій ненапруженій фонемі. Ще більший ступінь варіювання притаманний алофонам свистячої фонемі /z/. Оскільки лише 52% від загальної кількості алофонів цієї фонемі у СМ зазнають оглушення або елідують, то прояв розрізнявальної ознаки “участь голосових зв’язок/ напруженість” для цієї фонемі можна вважати найбільш нестабільним, що свідчить про її особливий статус серед підгрупи щілинних фонем і можливий перехід до іншого розряду приголосних.

Зімкнені фонем /p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/. За участю голосових зв’язок/ напруженістю лише 53% від сумарної кількості алофонів напружених /p/, /t/, /k/ та ненапружених зімкнених фонем /b/, /d/, /g/ реалізуються згідно з орфоепічною нормою як глухі [p], [t], [k] та дзвінки [b], [d], [g]. Найвищим ступенем стабільності серед цієї підгрупи характеризується велярна фонема /k/, у 84% від загальної суми алофонів якої відзначаються нормативністю прояву “глухість/напруженість”. 46% від загальної кількості варіантів ненапруженої фонемі /g/ не оглушуються й тим самим розглядаються як найбільш стабільні з погляду прояву вказаної вище розрізнявальної ознаки серед підгрупи дзвінких ненапружених /b/, /d/, /g/. Відчутну зміну вираження розрізнявальної ознаки “участь голосових зв’язок” зафіксовано у двогубних /p/ і /b/ – 57% і 54% від сумарної кількості відповідних варіантів зазначених фонем притаманна нормативна вимова. В інших випадках для алофонів напруженої /p/ характерне зниження ступеня прояву стабільності ДО “участь голосових зв’язок/ напруженість”, оскільки 36% від загальної частоти алофонів зазнають послаблення, а варіантам ненапруженої білабіальної /b/ притаманна часткова оглушеність ☹️☹️☹️. Лише 40% варіантів ненапруженої дзвінкої фонемі /d/ залишаються дзвінками. Найбільшим спадом прояву зазначеної вище диференційної ознаки відзначається реалізація алофонів напруженої /t/.

Отже, потрібно відмітити значну нестабільність прояву диференційної ознаки “участь голосових зв’язок/ напруженість” в алофонах зімкнених фонем. Із фонологічної точки зору зрозуміло, що кореляція за сонорністю (дзвінкість – глухість) для німецької мови певною мірою зникає, а на зміну їй приходить інша – за напруженістю/ силою або за придиховістю.

За участю голосових зв’язок/ напруженістю тільки 89% алофонів напружених /f/, /s/, /ʃ/, /ç/, /x/ та ненапружених зімкнених фонем /h/, /v/, /z/, /ʒ/, /j/, /r/ реалізуються згідно з орфоепічною нормою. Найвищим ступенем стабільності характеризуються глуха губно-зубна /f/ та дзвінка палато-альвеолярна /z/, алофони котрих не модифікуються. Найвищим ступенем послаблення відзначається вимова алофонів ненапруженої /z/.

На Рис. 1. показано, що найкращим чином диференційна ознака “участь голосових зв’язок/ напруженість” проявляється в алофонах середньоязикових фонем /ʒ/ та /j/. Алофони глоткової фонемі /h/ зазнають певного послаблення. Найбільшим варіюванням характеризуються варіанти губних /p/, /b/ та задньоязикових фонем /ŋ/, /x/, /k/, /r/, /g/ – стабільність прояву даної диференційної ознаки характерна лише для 76% та 68% від загальної кількості їх алофонів відповідно, що є дуже низьким показником стабільності для системи приголосних фонем в цілому. Найбільшим чином варіюють алофони передньоязикових фонем /t/, /d/, /n/, /ç/, /l/, /z/, /d/, /t/.

Середньоязикові фонем /ʒ/ та /j/. Стосовно прояву диференційної ознаки “участь голосових зв’язок/ напруженість” алофони фонем /ʒ/ і /j/ характеризуються незначним ступенем варіювання. Алофони дзвінкої фонемі /j/ можуть бути оглушеними, що зумовлено більшим ступенем варіативності.

Губно-зубні / $\square\otimes\lambda$ /, /f/, /v/ та губні фонемі /m/, /p/, /b/. Варіантам губно-зубних / $\square\otimes\lambda$ /, /f/, /v/ та губної фонемі /m/ притаманна нормативна вимова, лише алофони губних /p/ і /b/ характеризуються певним відхиленням від норми. Особливо це помітно у випадку з двогубою /b/, яка у 50% досліджених випадків не проявляє ДО “участь голосових зв’язок/напруженість”, що вказує на її нестабільність і можливий пересув до розряду напружених приголосних.

Задньоязикові фонемі / ξ /, /x/, /k/, /r/, /g/. Рис. 1. ілюструє особливості прояву диференційної ознаки “участь голосових зв’язок/напруженість” у задньоязикових фонем. По-перше, фонемам / ξ /, /x/, /k/ притаманний відносно стабільний прояв зазначеної розрізнявальної ознаки, по-друге, фонемі /r/, /g/ охарактеризовані як варіативні. При цьому слід звернути увагу на те, що високе варіювання прояву ДО “участь голосових зв’язок/напруженість” у велярній фонемі /g/ спричиняється оглушенням її алофонів до $\text{[y]}\text{[w]}\text{[ʁ]}$.

Передньоязикові фонемі / $\blacklozenge\otimes\bullet$ /, / \blacklozenge /, /s/, /n/, / C /, / $\blacklozenge\otimes\bullet$ /, /l/, /z/, /d/, /t/. Передньоязикові фонемі / $\blacklozenge\otimes\bullet$ /, / \blacklozenge / характеризуються стовідсотковою стабільністю прояву розрізнявальної ознаки “участь голосових зв’язок/напруженість”. Інтерес викликає варіювання “участі голосових зв’язок/напруженості” фонемі / C /, показник якої свідчить про достатню нестабільність її алофонів у спонтанному мовленні. Однак найбільш чиним варіюють алофони передньоязикових фонем / $\blacklozenge\otimes\bullet$ /, /l/, /z/, /d/, /t/.

Із Рис. 1. видно, що розрізнявальна ознака “дзвінкість” найбільш повно проявляється в алофонах сонорних фонем /m/, / ξ /, /n/ /l/ та фарингальної /h/. Дещо більшим ступенем варіювання (85%) характеризуються глухі напружені фонемі / $\square\otimes\lambda$ /, / $\blacklozenge\otimes\bullet$ /, /f/, / \blacklozenge /, /s/, / [2] /, /x/, /k/, / $\blacklozenge\otimes\bullet$ /, /p/, /t/. Найменша стабільність притаманна варіантам дзвінких ненапружених фонем /v/, /j/, / C /, /r/, /z/, /b/, /g/, /d/ – стабільність прояву даної диференційної ознаки “участь голосових зв’язок/напруженість” характерна лише для 67% від загальної кількості їх алофонів.

Сонорні фонемі /m/, / ξ /, /n/, /l/ та щілинна /h/. Оскільки сонорні /m/, / ξ /, /n/, /l/ та глуха фонема /h/ не можуть бути напруженими, тобто у них відсутня кореляція “напружений/ненапружений”, то вони мають бути об’єднані в одну підгрупу. Серед них найвищим ступенем прояву “участі голосових зв’язок/напруженості” відрізняються фонемі /m/, / ξ / та /h/. Незначним відхиленням від норми характеризується реалізація фонемі /n/. Найбільше варіювання характерне фонемі /l/, яка у 67% випадків зазнає веляризації до $\text{[y]}\text{[w]}\text{[ʁ]}$ або елідує.

Глухі напружені фонемі / $\square\otimes\lambda$ /, / $\blacklozenge\otimes\bullet$ /, /f/, / \blacklozenge /, /s/, / [2] /, /x/, /k/, / $\blacklozenge\otimes\bullet$ /, /p/, /t/. Глухі напружені фонемі / $\square\otimes\lambda$ /, / $\blacklozenge\otimes\bullet$ /, /f/, / \blacklozenge /, /s/, / [2] /, /x/, /k/, / $\blacklozenge\otimes\bullet$ / реалізуються нормативно у більшості випадків, лише алофонам губної /p/ та зубної фонемі /t/ притаманна часткова втрата здатності протиставлятися за ознакою “глухість”, оскільки велика частка їх алофонів зазнають оглушення, в результаті чого вони характеризуються найбільшою нестабільністю прояву ДО “участь голосових зв’язок/напруженість”.

Дзвінки ненапружені фонемі /v/, /j/, / C /, /r/, /z/, /b/, /g/, /d/. Цікавими з погляду прояву розрізнявальної ознаки “участь голосових зв’язок/напруженість” є дзвінки ненапружені фонемі /v/, /j/, / C /, /r/, /z/, /b/, /g/, /d/. Варіантам фонем /v/, /j/ та / C / не притаманне варіювання, однак алофони фонем /r/, /z/ і /b/ варіюють у більшості випадків (до 53%). Найбільшим ступенем варіювання (до 68%) відзначаються дзвінки ненапружені фонемі /g/ і /d/, що говорить на користь гіпотези про втрату у майбутньому протиставлення за “участью голосових зв’язок” та їхнього переходу до глухих напружених /k/ та /t/.

Отже, серед диференційних ознак німецьких приголосних, до яких відносяться “спосіб творення”, “місце артикуляції” та “артикуляційна напруженість”, найбільшим ступенем варіювання характеризується “участь голосових зв’язок/напруженість” приголосних.

На підставі викладеного вище можна зробити такі висновки. Згідно з теорією М. С. Трубецького щодо алофонного варіювання та визначення фонем, обов’язковість чи факультативність характеристик звуку визначаються завдяки фонологічно розрізнявальним ознакам, інші фонологічно нерелевантні артикуляційні ознаки звуку можуть вільно варіювати [4]. Проте, аналіз показує, що навіть у сильній позиції диференційні ознаки приголосних можуть проявлятися нестабільно. Найбільш варіативною ознакою приголосних фонем виявилася “участь голосових зв’язок/напруженість”. Найбільш чітку співвіднесеність виявляють протиставлення приголосних за місцем і способом творення, тобто за локальними

і модальними ознаками [2]. Диференційна ознака “місце артикуляції” характеризується найвищим ступенем стабільності прояву, що свідчить про її провідну роль у системі німецьких приголосних фонем. І навпаки, зменшення релевантності “участі голосових зв’язок” може спричинити перебудову цілої системи, оскільки система приголосних фонем саме тому і є системою, що вона становить систему протиставлень за однією із диференційних ознак [3]. Можна припустити, що в подальшому розвитку дзвінкі ненапружені приголосні /b/, /d/, /g/ та глухі напружені /p/, /t/, /k/ будуть протиставлятися лише за напруженістю. Слабкими місцями з точки зору прояву диференційних ознак є дзвінка фрикативна /r/, бокова /l/, а також глуха зімкнена /t/, алофони котрих можуть вокалізуватися чи випадати. Слуховий та акустичний аналіз дозволяють встановити те, що німецький глухий зубний ʁ порушує кореляцію за глухістю й має високий ступінь варіювання. Диференційна ознака “місце артикуляції” характеризується найвищим ступенем прояву, що свідчить про її провідну роль в німецькому консонантизмі.

Потрібно зазначити, що дане дослідження неповністю вичерпує питання ступеня прояву стабільності диференційної ознаки “участі голосових зв’язок”, що може слугувати підставою для подальших наукових розвідок щодо функціонування німецьких приголосних фонем у спонтанному мовленні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зиндер Л.Р. Теоретический курс фонетики современного немецкого языка. – М.: АCADEMIA, 2003. – 158 с.
2. Зубкова Л.Г. Типология фонологических оппозиций в свете их семантических функций // Вопросы языкознания. – № 3. – М.: Наука, 1999. – С. 60-69.
3. Тоцька Н. І. Сучасна українська літературна мова: фонетика, орфоенія, графіка, орфографія. – К., 1981. – 183 с.
4. Трубецкой Н. С. Основы фонологии. – 2-е изд. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 352 с.
5. Якобсон Р., Халле М. Фонология и ее отношение к фонетике // Новое в лингвистике. – Вып. II. – М.: Прогресс, 1962. – С. 231–278.
6. Jakobson R., Halle M. Grundlagen der Sprache // Schriften zur Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikation. Nu. 1. – Berlin: Akademie-Verlag, 1960. Я S. 1-74.
7. Kohler K.J. generative Phonologie des Deutschen und des Englischen. – Arbeitsbericht Nr. 9. – Institut für Phonetik Universität Kiel, 1977. – 83 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Рудківський – викладач кафедри німецької філології Київського національного лінгвістичного університету.
Наукові інтереси: фонологія, фонетика німецької мови.

ВАРІЮВАННЯ АКЦЕНТНИХ ТИПІВ ТА СТРУКТУР АНГЛІЙСЬКИХ СЛІВ (на матеріалі британської вимовної норми)

Станіслава ШАРОВАРОВА (Кіровоград, Україна)

У статті виокремлено інвентар акцентних типів та акцентних структур слів, що виявляють вільне варіювання місця та ступеня наголосу в аспекті британської вимовної норми. Висвітлено тенденції вільного акцентного варіювання у межах акцентних типів.

Word accentual types and accentual structures revealing free variation of stress placement and stress degree are established in terms of British pronouncing norm. The tendencies of free accentual variation within accentual types are depicted.

Варіативність акцентної структури слова (АСС) як атрибут еволюційного механізму мовної системи є характерною рисою сучасної англійської мови й полягає в допустимих у нормативному аспекті змінах місця, кількості та ступеня наголосу, які зумовлені й передбачені умовами, ситуаціями і контекстами їхніх реалізацій у процесі комунікації [5: 1; 7: 70-71; 13: 9; 14: 35-36]. Ця характеристика зумовлена процесом історичного розвитку англійської акцентуації під впливом низки інтралінгвістичних та екстралінгвістичних чинників, що визначають певний акцентний тип слів [3: 14-15; 4: 56-57; 5: 18-19; 7: 34-36; 8: 145; 13: 261-264; 14: 41-45].

Варіювання розглядають як зміну звукового складу або значення структурної одиниці без втрати її семантичної тотожності [1: 72]. Під *варіюванням акцентної структури* розуміємо процес створення, відбору і використання різних акцентних варіантів одного й того ж слова зі збереженням тотожності його фонемної структури та лексичного значення.

Вільне акцентне варіювання (ВАН) тлумачимо як допустиму літературною нормою вимови видозміну акцентного оформлення слова, що забезпечується перерозподілом